

**MENEDÉK AZ OTTHONTALANSÁGBAN:
A KATOLIKUSOK ÉS A DEMOKRÁCIA KAPCSOLATA
A II. VATIKÁNI ZSINAT TÜKRÉBEN**

Jelige:

adh111

Kézirat lezárásának dátuma

2023.01.04.

**MENEDÉK AZ OTTHONTALANSÁGBAN:
A KATOLIKUSOK ÉS A DEMOKRÁCIA KAPCSOLATA
A II. VATIKÁNI ZSINAT TÜKRÉBEN**

Kézirat lezárásának dátuma

2023.01.04.

Tartalom

1. Bevezetés	1
2. A Böckenförde-paradoxon, a szekularizált állam és a hit kapcsolata.....	2
3. A demokrácia hagyománya a Katolikus Egyházban a 20. század előtt.....	5
3.1 A demokrácia „világi” kialakulása:.....	5
3.2 A demokrácia hagyománya a Katolikus Egyházban	7
3.2.1 Megközelítések a 19. század előtt.....	7
3.2.2 A 19. század és XIII. Leó pápa	8
3.2.3 A 20. század pápai körlevelei.....	10
4. A II. Vatikáni Zsinat.....	11
4.1 Konstitúciók.....	14
5. A Katolikus Egyház és a demokrácia kapcsolata a II. Vatikáni Zsinatot követő években	18
6. Összegzés	25
7. Bibliográfia:	28

1. Bevezetés

„[...] a keresztények erre az államra világiságában ne idegenként tekintsenek, benne ne hitük ellenségét lássák, hanem a szabadság esélyét, amelynek megőrzése és realizálása az ő feladatuk is” – fogalmazott 1964-ban Ernst-Wolfgang Böckenförde német jogfilozófus egy zártkörű szemináriumon. Érdekesség, hogy az előadást szövegét csak 1967-ben publikálta. Az előadás és a tanulmány között eltelt időszak valódi „tűzpróbája”¹ volt Böckenförde állításának, hiszen 1964-ben még valószínűleg nem is sejtette, hogy az 1965-ben lezárult II. Vatikáni Zsinat olyan áttörést hoz a Katolikus Egyházban, amely szavait igazolhatná. A dolgozatomban ennek nyomán arra vállalkozom, hogy bemutassam a katolikusok és a demokrácia kapcsolatát a 20. században.

Vizsgálódásom elméleti alapjául Böckenförde előadása szolgál, amelyben az azóta már Böckenförde-paradoxon néven elhíresült tételmondat is elhangzott, miszerint: „A szabadelvű, szekularizált állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga sem tud garantálni.” (Böckenförde, 2020, 23) – e mondat segítségével és Böckenförde meglátásaival szeretném szemléletesebbé tenni azt, hogy milyen volt a történelem különböző szakaszaiban a Katolikus Egyház hozzáállása a demokráciához. Böckenförde nemcsak helyzetképet adott a katolikusok és a demokrácia kapcsolatáról, hanem ajánlásokat is intézett felénk, hogy hogyan és min kellene változtatniuk ahhoz, hogy a demokráciára otthonukként tekintsenek.

Ahhoz, hogy átfogó képet tudjak adni, felvázolom a demokrácia „világi” kialakulásának történetét, a kereszténységhez fűződő kezdeti viszonyát, kitérve a történelmi fordulópontokra, amelyek valamilyen változást idézhettek elő. Majd az ezt követő azokat a momentumokat veszem sorra, amelyekből megismerhető, hogy milyen volt a demokrácia hagyománya a Katolikus Egyházban. Először is a Szentírás alapjaihoz nyúlok vissza, hogy mit állít a politikáról, majd megvizsgálom, hogy az első keresztények, majd az újkor pápái milyen elméleteket fogalmaztak meg és végül hogyan ültették át ezeket a Katolikus Egyház társadalmi tanításába.

Ezen történelmi folyamatokból azt láthatjuk, hogy a Katolikus Egyházban volt ugyan némi nyitottság a demokrácia felé, de jelentős fordulatot csak a II. Vatikáni Zsinat hozott. Így a harmadik fejezet a II. Vatikáni Zsinatról szól, amely az Egyház tanításába, addig elképzelhetetlen elemeket emelt be. A zsinati dokumentumok tényleges megújulást ígértek, a demokrácia és a katolikusok kapcsolatát illetően is. Így elengedhetetlen, hogy bemutassam a

¹ Lásd. Ingenfeld (2009)

zsinati ülészekokat, röviden a megszülető dokumentumok lényegi elemeit, majd a *Gaudium et Spes* című konstitúció elemzésével konkretizálni az Egyház és a mai világ viszonyát.

A dolgozat lezáró fejezetében a II. Vatikáni Zsinatot követő időszakot vizsgálom egészen napjainkig, Ferenc pápával bezárólag. Azt vizsgálom, hogy a zsinatot követő években, hogyan alakult a Katolikus Egyház és a demokrácia kapcsolata. Végül Joseph Ratzinger – későbbi XVI. Benedek pápa – segítségével kísérek meg választ találni a Böckenförde által feltett kérdésre: valóban olyan előfeltételekből él-e a szekularizált állam, amelyeket ő maga sem tud garantálni?

2. A Böckenförde-paradoxon: a szekularizált állam és a hit kapcsolata

Ahogy a bevezetésben felvázoltam, dolgozatom elméleti alapjául Ernst-Wolfgang Böckenförde 1964-es *Az állam keletkezése, mint a szekularizáció folyamata* szolgál, amelyben a Böckenförde-paradoxon is megfogalmazásra kerül. Ebben a fejezetben rávilágítok, hogyan kapcsolódik Böckenförde előadása a vizsgált témához. Mindenekelőtt arra a kérdésre kell válaszolni: ki volt Böckenförde és miért pont az ő kijelentését választottam eszközül a válaszok kereséséhez?

Ernst-Wolfgang Böckenförde német alkotmánybíró, jogfilozófus és nem utolsósorban hithű katolikus volt, aki a demokrácia működését és annak saját állampolgáraihoz fűződő kapcsolatát vizsgálta. Aktívan igyekezett kivenni a részét a közélet formálásában, mind a Német Szövetségi Alkotmánybíróság bírójaként, mind pedig katolikus egyházi tanácsadóként (Pálffy-Jancsó, 2020). A német tudományos élet alakításában is próbált maradandót alkotni. Többek között ez az indíttatás ösztönözte, hogy sorra elfogadta Ernst Forsthoff meghívásait az Ebracherben tartott szemináriumokra.²

Böckenförde 1964-ben egyik leghíresebb előadását tartotta meg a „szekularizáció” témájának szentelt szeminárium során *Az állam keletkezése, mint a szekularizáció folyamata* címmel (Ingenfeld, 2009). Itt hangzott el először – és azóta számos tudományos munkában megidézték – tételmondata, mely Böckenförde-paradoxonként írta be magát a történelembe: „A szabadelvű, szekularizált állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga sem tud garantálni” (Böckenförde, 2020, 23). Böckenförde azt állítja, hogy a szabadelvű állam csak úgy maradhat fenn, ha a polgárai számára biztosított szabadság belülről, az egyes ember morális lényegéből

² Az ebrachi szemináriumok az 1960-as évektől került megszervezésre a heidelbergi Ernst Forsthoff által. A kéthetes, zárt, nyári szemináriumokra meghatározott témákban hívtak meg neves professzorokat, hogy előadásaikkal mutassanak rá a fiatalság előtt az egyhangú felsőoktatási rendszeren túli tudományos élet jelentőségére.

és a társadalom homogenitásából fakad (Uo.). Kitért még a modernitás és a szabadelvűség szülte problémára, mely szerint az állampolgárok mindennapi értékei objektív érvényességet követelnek maguknak, amelyek összeütközésük pillanataiban kockáztatják a szabadság fennmaradását.

A paradoxon abból ered, hogy a liberális állam a tételmondatban említett belső szabályozó erőket önmagából nem tudja biztosítani, hiszen ha így tenne, létezésének értelmét, a szabadelvűséget adná fel. Az elvárások kereszttüzében képtelen minden követelménynek megfelelni vagy éppenséggel mindegyikre igenlő válasszal felelni. Feltehetjük a kérdést Böckenförde szavait fontolgatva, hogy, ha a liberális állam nem tudja biztosítani saját alapjait, akkor mégis mire építkézhet? (i.m.)

Álláspontom szerint, ennek a kulcsa a közösségben rejlik. Legalább is kellene, ugyanis sem ma, sem a Böckenförde-paradoxon megfogalmazása idején nem beszélhetünk egységes „közösségről”. Ebből pedig egy újabb válaszokra váró kérdés következik: „Mi az állam létalapja, miben találja meg a támasztó- és homogenitást szavatoló erőt”(Böckenförde, 2020, 22), amely túlmutat minden politikai meggyőződésen? A német professzornak erre is van egy meglátása: A szekularizált állam lelkét az emberek belső indíttatású késztetéseinek megnyilvánulásaiban látja, amelyeket szerinte a vallásos hitükön át közvetíthetnek legkifejezöbben a külvilág felé. (i.m.). Ez nem azt jelenti, hogy a szabadelvű államnak ismét keresztény állammá kellene válnia, hanem azt hogy a hívő keresztényeknek is létfontosságú feladata van az állam működésében. Ezzel egy felhívást intéz a katolikusoknak, amellyel azt az üzenetet szeretné közvetíteni, hogy éppúgy szüksége van az államnak az aktív szerepvállalásukra, mint nekik egy békét ígérő államra. A megértés érdekében ezt a szekularizáció folyamatának bemutatásával igyekszik demonstrálni a tanulmányában.

A szekularizáció nem egyik pillanatról a másikra valósult meg, hanem egy hosszú folyamat eredményeként, amelyben a világi hatalom letéteményesei és az Egyház vívták meg harcaikat a hatalomért. Böckenförde szerint ennek a történeti folytonosságban kifejlődő szekularizációnak a gyökere egészen az 1057-1122 közötti invesztitúraháborúig nyúlik vissza. Addig az emberi lét minden mozzanatát áthatotta a vallás, elképzelhetetlen volt, hogy egy világi berendezkedés bármely periódusában életképes legyen anélkül, hogy a keresztény egyház ne akceptálta volna. „A politikai történések ekként kezdettől fogva a keresztény történelemképbe illeszkedtek, ebből merítették irányukat, nyerték el legitimációjukat” (Böckenförde, 2020, 11) – az invesztitúraháború eredményeként kettévált ez az addig szakrális alapokon álló egység. A 16. századig a kereszténység valamelyest képes volt összetartani a társadalmat. Azonban az egyházszakadás realizálásával ez is megszűnni látszott, az addigi homogén keresztényi

közösség tagjai egymás ellen fordultak. A világi hatalomnak az volt a feladata, hogy fellépjen az egyre inkább elmérgesedő konfliktusokkal szemben, ezek után azonban kivédhetetlen volt, hogy a politika érdekeinek megfelelően kezdje formálni a vallási kérdéseket. Az „egyházi” valamint a „világi” szavak újfajta kontextusban egy új és összetéveszthetetlen jelentéstöbbletet nyertek el. Ami azonban érdekes és fontos pont, hogy kezdetekben a kettő kifejezett megkülönböztetését a pápák szorgalmazták az egyházi fennhatóság megszilárdítása érdekében. Ezzel párhuzamosan a másik oldalon lévő világi erők felismerték a politika erőfölényét ott ahol az egymással harcoló vallási csoportoknak nem voltak megfelelő legitim eszközei, tehát velük ellentétben már a maga oldaláról tudott valami olyasmit ígérni, amire a nép egésze vágyott: biztonságot. Így megszűnt létezni az egyház azon előjoga, amelyet a világi berendezkedés elismerésén keresztül tudott gyakorolni. Az ezt követő évtizedekben kezdett megszilárdulni a modern politikai állam léte, amely átvéve a vallás ősi szerepét, az élet minden területét behálózta. A francia forradalom vívmányaival utat törve, többek között az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának megszületésével az állami szintén is cserélődtek a prioritások, az ember, mint egyén került kulcspozícióba. Ekképpen az állam vállalja a szerepet, hogy az állampolgárok szabadságjogainak védelme mellett, semlegesnek vallja magát a vallással szemben, annak gyakorlását és megbecsülését az emberekre bízza. Ha azonban a politikai rend mindenekelőtt a polgárok szabadságjogainak garantálásában jelöli meg legfőbb célját és hagyja, hogy az egyének döntsenek a társulási formáikról, akkor elmulasztja a lehetőséget, hogy maga világítson rá egy olyan közösségkovácsoló erőre, amely túlmutat minden politikai szemléleten. Ennek eléréséhez először is az államnak biztosítania kell egy olyan legitim keretet, ahol a jog mindent szabályoz a társadalom életére vonatkozóan.

Állami jog és erkölcsi rend című tanulmányában Böckenförde konkrétan meghatározza a jog funkcióját és feladatát. A jog és az erkölcs összehasonlításával kezdi a gondolatmenetét: az előbbi a földi életet, az emberek együttélésére vonatkozó szabályokat képes lefektetni. Ezzel szemben az erkölcs az egyén belső világának alakulására van hatással. Azonban, ha valaki ellentmond saját érényeinek és így cselekszik a külvilág felé azzal már a jog eszközei számára is mérhető magatartásokat eredményezhet. Ugyanis Böckenförde szerint „a jog feladata az igazságosság megteremtése és biztosítása” (Böckenförde, 2020b, 79). Pontosan azért, hogy mindenki egyenlő mértékben részesülhessen a jóból. Ezzel pedig a jogot eszközként használva a legfőbb állami feladatot is megjelöli: a közjó elérését. Mit értünk pontosan ezalatt a kifejezés alatt és miért is olyan fontos? Olyan feltételek biztosítását takarja, amelyek elengedhetetlenek az ember egyéni boldogulása, illetve társadalmi együttélése során. Böckenförde egy felsorolást is ad ezekről: „külső béke, biztonság, szabadság, az érdekek elhatárolása és kiegyenlítése, a

jólét és a kultúra lehetővé tétele” (i.m., 80). Véleményem szerint a társadalom érdekeinek és prioritásainak szem előtt tartásával kell ezeket a kívánalmakat megvalósítani, majd megtartani, úgy hogy végső soron mindenki igazságosan részesülhessen belőlük. A fenti pontok összességüként jutott el Böckenförde a paradoxonja megfogalmazásához, amely Martin Ingenfeld szerint „éppoly megdönthetetlen, mint alapvető” (Ingenfeld, 2009, 4).

Összegezve tehát egyrészt az állam felé egy bírálatot fogalmaz meg, másrészt egy felszólítást is intéz, de nem csak az állam felé, hanem a katolikusok felé is. Fel kell ismernie a katolikusoknak a demokratikus állam vallási semlegességét, amely egy esély is egyben, hogy ne béklyóként tekintsenek az államra, ami minden fellépésével ellehetetlenítené ténykedésüket. Az államnak pedig biztosítani kell azokat a feltételeket, amely a keresztények boldogulását elősegíthetik. Az Egyháznak meg kell látnia azokat az állam által felkínált lehetőségeket, amelyek keretei között vele együtt dolgozva elérhetik a közös állapotát. Ezzel pedig példát is mutat a híveinek, hogy hogyan tehetnek eleget az állampolgári kötelezettségeiknek. Itt újra feltehetjük a kérdést: Vajon a szekularizált világi államnak nem kell-e végső soron azokból a belső késztetésekből és kötőerőkből élnie, amelyeket polgárainak vallásos hite közvetít? (Böckenförde, 2020, 23). Böckenförde szerint a katolikusok a vallásos hitüktől vezérelve, egyszerre lehetnek jó katolikusok és jó állampolgárok, így képviselhetik azt a kötőerőt, amely képes összetartani egy társadalmat. Itt előre utalnék IX. Pius pápa felhívására, mely alapján az olasz katolikusok vagy csak hű keresztények vagy csak hű állampolgárok lehetnek, annak függvényében, hogy élnek-e a közügyek beleszólásába való jogukkal vagy sem. A világnézeti és a katolikus tradíciók önmaguk szabta határaik átlépésével kell tehát a kölcsönösség útjára lépniük, amely az állami közösség létrejöttét segíti elő.

3. A demokrácia hagyománya a Katolikus Egyházban a 20. század előtt

A következőkben szeretném bemutatni először a demokrácia „világi” kialakulásának azon főbb pontjait, amelyek feltétlenül szükségesek a vizsgált témám kapcsán. Ezt követően pedig a demokrácia hagyományát a Katolikus Egyház oldaláról fejtem ki.

3.1. A demokrácia „világi” kialakulása:

Az antik gondolkodók, mint Platón, Arisztotelész, Ciceró három uralmi formát nevesítettek: az egyeduralmat, a kevesek uralmát és a népuralmat (Sáry, 2020). A klasszikus arisztotelészi kategóriák alapján az alkotmányformákat lehetnek „helyesek” és „korcsformák”.

Ha a kormányzás szemszögéből világítjuk meg a legfőbb hatalom letéteményesét, akkor példákat hoz arra, ha az egy, néhány vagy sok személy kezében összpontosul.

Szokás szerint azt a monarchiát, amely a közérdekre tekintettel van, királyságnak, azt a kormányzatot, amely keveseknek, de egynél többnek adja a hatalmat, arisztokráciának nevezzük; végre mikor a nép gyakorolja az államhatalmat a közjó érdekében, azt valamennyi alkotmány közös nevével politeiának nevezzük (*Politika*, III. 7.).

Ezzel ellentétben „korcsformáknak” hívja a türanniszt (zsarnokság), az oligarchiát és a demokráciát. A demokrácia az oligarchia ellentétéjeként egy olyan politikai rendszert takart, ahol a nép közvetlenül gyakorolja a hatalmat, mint a „népuralma”, szemben azokkal a típusokkal, ahol a kevesek hozzák a politikai döntéseket. Vagyis elméletben mindenki beleszólhatott a közügyek formálásába, például szabadon felszólalhattak a népgyűlésen, ahol a nép legfőbb ügyeit vitatták meg. Viszont a „mindenki” megjelölés kissé túlzó, tekintve, hogy egyrészt a nők, a rabszolgák és a nem őshonosok eleve ki voltak zárva ebből a körből. Másrészt már ebben a korban sem élt mindenki ezzel a jogával, ha meg is tehetné azt.

A középkorban már nem beszélhetünk ilyen formán demokráciákról a világi oldalon, különböző döntéshozatali eljárásoknál találkozhatunk demokratikusnak nevezhető folyamatokkal, amik a legtöbb esetben az egyházi gyakorlatból került átültetésre a világi döntéshozatalba. (Nyirkos, 2019).

A felvilágosodás idején Rousseau és a nevéhez köthető népfelség elve teljes mértékben szakított az addigi természetjogi elméletekkel: az uralkodó immáron nem Istentől, hanem közvetlenül a néptől nyeri el a hatalmát (Rousseau, 1997). Így a népnek jogában áll az uralkodót akár megfosztani az általa biztosított hatalomtól is. Ez a nézet óriási hatással volt a francia forradalom kirobbanására és egyik legfőbb vívmányára: az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára*. A szabadelvűség egyre inkább áthatotta az emberek gondolkodás módját, így a „nép együttes ereje” mellett nagyobb figyelmet kaptak az egyén személyes jogai is.

Már ennél a pontnál is érzékeljük, hogy az emberi tapasztalások és érdekek hogyan alakították a világi berendezkedés formáit a politika oldaláról, így talán nem meglepő, hogy John Stuart Mill egy újabb nézőpontot világított meg. A többségi elv problematikájából vezette le a képviseleti demokrácia jelentőségét, vagyis szerinte hatékonyabban lehet a közérdeket érvényre juttatni egy választott képviselői gárda útján (Hudecz, 2007). Azt látjuk tehát, hogy a történelem különböző időszakaiban domináló nézetek hatással voltak a demokráciáról kialakult

véleményekre és a berendezkedési formákra is. Viszont ezzel párhuzamosan a társadalmi élet is módosult, amely többek között az Egyházzal szemben is hasonló elvárásokat támasztott.

A 19. század során a szabadság jogok egyre nagyobb hatalmat adtak az egyének kezébe és ez szintén ellent mondott az Egyház által vallottaknak. Az egyén önrendelkezése, mint életcél és a két oldal szabadságértelmezése nyilvánvaló szembenálláshoz vezetett. A hatalmat és az emberi szabadságot is Istentől eredeztették, mindkettő forrásaként megjelölve, így egyik sem lehet korlátlan a Földön, (Gájer, 2013a) szemben azzal, amit a világi oldal képviselt.

3.2 A demokrácia hagyománya a Katolikus Egyházban

3.2.1 Megközelítések a 19. század előtt

A Szentírás nem foglalt állást egyik államforma mellett sem, ettől függetlenül Krisztus igyekezett rávilágítani arra, hogy egy ország belső politikai konfliktusa, akár a saját pusztulásához is vezethet. Ezzel közvetetten megjelölt néhány feladatot a vezetők részére is: a viszályok elkerülése, a béke megteremtése és megtartása, a politikai közösség összetartása, mindezek pedig az állam jólétét segíthetik elő (Sáry, 2020).

Mindezek ellenére a korai keresztény szerzők a királyságot jelölték meg tökéletes állami berendezkedésül, Jézus példabeszédei alapján, amelyekben a Mennyországról, mint Isten „királyságáról” beszél. Sokan Augustus császár példájával igazolják ezt az állítást, hiszen az uralkodása alatt békét teremtett a közrendben, mellette pedig Jézus ugyanezt tette az emberek lelkében, amellyel lerakta egy hívő közösség alapjait (Sáry, 2020). E párhuzam végett állították a keresztények sokáig azt, hogy a monarchia egyszemélyes vezetésével hatékonyabban képes elérni ezt az állapotot, mint a köztársasági forma. Hozzáteendő még az is, hogy a szakrális oldalról Jézus arra is utalt, hogy minden, ami a Földön van az egyedül Istennek köszönhető. Ezt később Szent Pál is megerősíti a hatalomforrás eredetére utalva: „nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte” (Róm 13,1). Ebből kifolyólag az uralkodókat Istenhez hasonlították, azonban a keresztény írók arra is rámutattak, hogy a kezükbe adott hatalomnak vannak korlátai. Minden tettükért Isten előtt felelnek, így igazságosan kell vezetniük a népet, különben a zsarnokságért Isten megbünteti őket.

A középkorban Aquinói Szent Tamás volt az, aki a „vegyes kormányzattal” egy mai értelemben vett demokráciát írt le. Bár önmagában – az antik szerzőkhöz hasonlóan – sem a demokráciát, sem a monarchiát, sem pedig az az arisztokráciát nem tartotta minden tekintetben tökéletes berendezkedési formának, ugyanis ezek egyvelegeként egy vegyes kormányzatban látta „a legjobb állam képét”:

A legjobb állam ugyanis össze van téve királyságból (amennyiben egy ember áll az állam élén), arisztokráciából (amennyiben erényük alapján több vezető kezében van bizonyos hatalom), és demokráciából (vagyis a nép hatalmából), amennyiben a vezetők a nép közül választhatók, és a nép választja meg őket (A *Summa Theologiae*, I-II. q. 105 a. 1 c.).

Az újkorban megjelenő eszméket a Katolikus Egyház a kezdetektől fogva kritikusan fogadta. Elvetett minden olyan eszmét, amely ellent mondott a legfőbb tanításának, vagyis: „Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinek és nőnek teremtette őket (Ter 1,27). Majd a Teremtés könyve rámutat arra is, hogy Isten adta az ember kezébe a hatalmat. „Isten megáldotta őket, Isten szólt hozzájuk: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá” (Ter 1, 28). Azzal, hogy Isten helyett a népet jelölték meg a legfőbb hatalom forrásaként az Egyház úgy érezhette, hogy nem csak egy, hanem minden katolikus hiteltvet megkérdőjeleznek.

3.2.2 A 19. század és XIII. Leó pápa

A korszak és szemléletmódváltást az egyházi vezetők sorában XIII. Leó 1878-tól 1903-ig tartó pápasága jelentette az Egyház és a világ kapcsolatát illetően. Ő maga szerette volna képviselni a konszenzus megszületését. XIII. Leó nézeteire nagy hatással volt elődje, IX. Piusz pápa (Darabos-Jancsó, 2021).³ Ugyanakkor – szemben elődjével – XIII. Leó igyekezett rávilágítani arra, hogy sem az Egyháznak, sem a világi oldálnak nem válik előnyére, ha egymásra ellenséggént tekintenek. Ennek megértéséhez a pápa megírta a *Libertas* kezdetű enciklikáját 1888-ban. Amint a legtöbb pápai körlevél születési körülménye jelentőséggel bír, itt is elengedhetetlen néhány fontosabb történelmi eseményre kitékinteni ahhoz, hogy a teljes képet lássuk. Németországban Bismarck vezetésével a Kulturkampf alatt sorra születtek az egyház ellenes rendelkezések, az egyházi intézmények és a szerzetesrendek működését

³ IX. Piusz pápa uralkodásának kezdetén közkedvelt volt, többek között, azért mert amnesztiában részesített több politikai foglyot és új vatikáni alkotmányt adott ki. Népszerűsége az 1848-as forradalomig tartott. Azzal, hogy nyíltan nem foglalt állást az osztrákokkal szemben vívott itáliai szabadságharc mellett, elkerülhetetlen volt, hogy szembe kerüljön az olaszok egység képviselőivel. Miután a forradalmárok cselekedetei menekülésre késztették és csak hosszú idő után térhetett vissza Rómába, szakított az addigi „újítani vágyó” hozzáállásával és a konzervatív elvekhez fordult. Az itáliai szabadságharc és az olasz egységtörekvés erőszakos eseményei, valamint a Pápai Állam területeinek elfoglalása akkora hatással volt rá, hogy az 1868. február 29-én kiadott rendeletével meghirdette a „non expedit” elvét, azaz megtiltotta a katolikus és egyben olasz polgároknak, hogy részt vegyenek a választásokon. IX. Piusz pápa úgy vélte, ha az állampolgárok részt vennének ezeken az alkalmakon, akkor „legitimálnák azt a politikai hatalmat, amelyet a maga részéről nem fogadott el” (Botos-Botos, 2015, 54). Ennél a pontnál jelenthetjük ki azt is, hogy az új olasz állami berendezkedési forma ellenzése és a választásokba való becsatlakozás megtiltása miatt sem érvényesülhetett a pápa oldaláról a demokráciával szembeni teljes mértékű elfogadás. Majdnem az I. világháborúig meghatározó volt ez a nézet, amellyel a pápa, mint az egyetemes Egyház feje a híveket válaszút elé állította: „jó keresztényekként” hallgatnak-e Isten legfőbb földi helytartójára vagy inkább „jó állampolgárok” lesznek, amellyel nemet mondanak a pápai felhívásra.

ellehetetlenítő intézkedésekhez Belgium és Svájc is csatlakozott (Gájer, 2013a). Olyan ellenségessé kezdett válni a légkör, hogy a sok évszázada hű katolikus országokban is, mint Spanyolország, megmutatkoztak az elfordulás jelei.

XIII. Leó pápa a józanésszel megáldott emberből indult ki, aki látja és érzékeli a körülötte folyó történeteket és ebből kifolyólag képes helyesen dönteni. „Megállapíthatjuk, hogy az emberi lélek független minden halálra szánt anyagi minőségtől, valamint birtokolja a gondolkodás képességét, ezért a természetes szabadság abban a legszilárdabb alapokon áll” (Gájer, 2013a, 236). Nagyon fontos tehát rávilágítani, hogy az emberi természetből fakadóan van döntési jogköre, de nem mindegy, hogy mire használva él azzal. Sokan ezen nézőpont miatt, vélték úgy, hogy „az Egyház a szabadság ellen van” (i.m., 155).

A pápa az ellenkezőjét állítja. Még hozzá az ész, az erény és a szabadság létének kölcsönös egymásra hatását emeli ki és Szókratész szavaival határozza meg a boldog élethez vezető utat, amely a szabadság egyik következménye is: „Az erkölcs tudása, helyes ismerete és megtétele maga a boldog élet” (Gájer, 2013b, 203). A jól átgondolt döntésekkel, egy erkölcsös életbe vetett hittel választja végül az ember a szabadságot. A szabadságot minden ember másban látja megvalósulni, ahogyan az Egyház is a saját hitbéli tanai és a természeti törvények szerinti életben. Így nem helytálló az a vád sem, hogy az Egyház a szabadság ellen van. Pusztán másban hisz.

Viszont a demokrácia oldaláról nézve ott vannak az emberek által alkotott törvények, amelyek iránytűként mutatnak a béke elérésének és megtartásának irányába. A körlevélben a két oldal közelítése érdekében hangzik el, hogy szükség van a polgári törvényekre is, hiszen vannak olyan területei a mai kor körülményeinek, amelyeket a természeti törvény nem határozott meg konkrétan. Azonban azt is kiemeli, hogy ha ezek a rendelkezések az isteni törvényeknek ellentmondanak, igen is szembe kell velük fordulni és a józanész alapján cselekedni.

Azoknak, akik a földi hatalmat birtokolják az az elsődleges feladatuk, hogy a közjót szolgálják és a nép érdekeit tartsák szem előtt. A pápa szerint a közjó nem csak az anyagi jólét biztosításával érhető el, ugyanis ez mit sem ér a lelki jóllét nélkül. Azok, akik az Isten nélküli életet választják, az államot teszik meg teljhatalmú úrrá.

Természetesen a pápai körlevélben helyet kapnak a szabadságjogok, amelyeket hosszasan véleményez is. A tanítás szabadságánál megjegyzi, hogy az állam e téren korlátlanul tevékenykedhet, míg az Egyházat korlátok közé szorítaná, hogy mire és mire nem taníthatja az embereket. Azonban egy politikai közösség sosem fog senkit üdvösségre vezetni, mivel ez az Egyház feladata (Murray, 1953). A lelkiismereti szabadság említésénél kizárja azt a lehetőséget,

hogy valakinek ahhoz lenne joga, hogy ne tisztelné Istent, azért mert az ő lelkiismerete ezt súgja. Az Egyház azt támogatja, hogy ahhoz van mindenkinek joga, hogy Isten parancsait a lelkiismerete szerint teljesítse.

A pápa ezután összegez, mely szerint a katolikusoknak polgári kötelezettségük az állammal együttműködni, ha ezzel nem fordítanak hátat keresztényi lelkiismeretüknek. Mindemellett a demokrácia felé is intéz egy elvárást: „Önmagában nem tilos egyetlen államforma sem, ami a kormányzást a nép részvételével képzelel el mindaddig, amíg megőrzi a közhatalom eredetéről és gyakorlásáról szóló katolikus tanítást.” (Gájer, 2012a, 251). A világi és az egyházi oldal ugyan már rég külön vált egymástól, de a béke, a szabadság és a közjó eléréséhez össze kell fogniuk. Miért? A felsorolt célok elérésével teremthetnek egy olyan közeget, ahol a keresztények is megtalálhatják a maguk helyét.

A *Rerum novarum* című enciklikában XIII. Leó már 1891-ben felhívja a figyelmet a Katolikus Egyház legfőbb feladataira, mint a lelki üdvösségre vezetés vagy az önzetlen segítségnyújtás a rászorulóknak. Mindezek mellett az állam kötelezettségeit is részletezi, vagyis a közjó fenntartását, a munkásosztály védelmét, az igazság jegyében felállított jogrend szerinti működést, amelyekkel első sorban a társadalom alapértékeinek védelmét kell szolgálnia. Nem ejt szót konkrétan a demokráciáról, de mégis a felsorolt demokratikus garanciák kiemelésében látja a munkás emberek helyzetének javulását. (*Rerum novarum*)

3.2.3 A 20. század pápai körlevelei

A demokrácia melletti érvelés XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* című vagy XIII. János pápa *Mater et Magistra* című enciklikájában sem jelenik meg, ugyanakkor a folyamatokról és a társadalomszervezésről szóló soraik mégis jelentősek. Többek között azért is, hiszen mindkettő a *Rerum novarum*-ban foglaltakból indul ki, amit XI. Piusz „A keresztény társadalmi tanítás Magna Chartájának” nevez. A *Rerum novarum* máig a Keresztény Társadalmi Tanítás nagybecsben tartott írásos dokumentuma.

XIII. János *Pacem in terris* elnevezésű pápai levelében már találunk olyan bekezdést is, amelyben a polgárok és a közhatalom közötti viszony szempontjából kijelenti azt, hogy az Egyház „tanítása bármilyen igazi demokratikus állam kormányzási formájával összeegyeztethető”. Nem nevezi meg a „legjobb államformát”, de részletezi azt, hogy milyen körülmények között érhető el leghatékonyabban ez az állapot. Többek között a három hatalmi ág, a tételes jogrend meglétét, valamint az egyének jólétének szem előtt tartását emeli ki. Ezen körlevelekből már kiolvasható – még ha sok esetben csak burkoltan is – a demokratikus rend melletti állásfoglalás.

Láttuk azt, hogy milyen volt, amikor az egyház és az állam szimbiózisban élt egymással. Mindenkinek megvolt a maga feladata: az állam a törvényhozás eszközével segítette a békés együtt élés megteremtését, míg az egyház ugyanezért tevékenykedett csak az erkölcs ápolásával. Azonban a szekularizáció folyamatával egy olyan szakadék keletkezett a modern állam nézetei és az egyház tanítása között, amely még hosszú évtizedekig áthidalhatatlan maradt.

XIII. Leó pápa külvilág felé nyitása valóban elindított valamit az Egyház és a világi oldal kapcsolata tekintetében, de sajnos még mindig kevésnek bizonyult, ahhoz, hogy lényegi változást idézzon elő az Egyház szilárd meggyőződésében. Ő volt az, aki több, mint hetven évvel a II. Vatikáni Zsinat előtt megjelölte azokat a pontokat, ahol a demokrácia szemben állt az Egyház tanításával. Volt, amelyből semmi áron nem engedett, többek között, hogy elvetette a vallási pluralizmust és a katolikust emelte ki, mint egyetlen igaz vallást. Viszont a konszenzus jegyében elismerte azt, hogy a „vallás a társadalom rendjének szolgálatában áll” (Gájer, 2013b, 225).

4. A II. Vatikáni Zsinat

A II. Vatikáni Zsinat felé vezető úton az 1939-ben pápai trónra ülő XII. Piusz is fontos szerepet játszott. Ugyanis ő volt az, aki egyértelműen szeretett volna elődei álláspontjától eltávolodni, mert felismerte azt, hogy a II. világháború szörnyűségei után a világnak minden szintén csupán a békére van szüksége. Az embereknek, a háború tapasztalatainak fényében, olyan államrendi keretekre van tehát szükségük, amelyek biztosítják a polgárok számára az őket megillető emberi méltóságot és a szabadságot, ezt az ígéretet pedig a tényleges demokrácia hordozza magában.

Első enciklikájában XII. Piusz, a *Summi Pontificatus*-ban 1939-ben kihirdette, hogy az emberiség egységét Isten a teremtésben és a megváltásban determinálta. Ez egyértelmű állásfoglalás volt a rasszizmus és a szélsőséges nacionalizmus ellen. Sőt, elítélte az akkori totalitárius állami abszolútizmust is (Oftestad, 2019). Ellentétben tehát azzal a teóriával, hogy „Hitler pápája” lett volna, személyesen segédkezett az üldözött zsidóknak és 1944 karácsonyán rádióbeszédében nyíltan hitet tett a demokrácia elismerése mellett, amely pedig a „demokrácia megkereszteléseként” híresült el (Jancsó, 2022). Rámutatott arra, hogy egy demokráciát csak öntudatos, felelősségteljes, a közjó iránt elkötelezett nép segítségével lehet megalapozni. A demokrácia önmagában nem rossz, viszont ehhez olyan feltételekre van szükség, amelyekben

a szabadság és a béke születhet meg, nem egy újabb állami önkényuralmi rendszer (Uo.). Tehát már megjelent az Egyházban a demokrácia felé való nyitottság, viszont nem tanító szinten.

A rádióbeszéd elhangzása után pontosan húsz évvel az ebracheri szemináriumok egyikén hangzik el Ernst-Wolfgang Böckenförde-től a szekularizált államról szóló tételmondata. Böckenförde felvetése több száz év eseményére hivatkozva várt megújulást a Katolikus Egyháztól. Még mielőtt az ebracheri előadása tanulmány formájában a nagy nyilvánosság elé került volna, az Egyház megválaszolta az összes felvetett kérdését a későbbi német alkotmánybíróknak. Nem csak válaszoktól, hanem változtatások kilátásba helyezésétől is hangos volt a Szent Péter Bazilika 1962 és 1965 között. Mindezeket pedig egy nagy egyetemes egyházi zsinat, a II. Vatikáni Zsinat hordozta magában. Az Egyház fennállásának egyik legnagyobb mérföldkövét jelentette, amely már a tanítás terén is tényleges megújulást jelentett a demokrácia kapcsán. 60 éve hívta össze boldog XXIII. János pápa a II. Vatikáni Zsinatot, amely kiemelkedik a zsinatok sorából. A zsinati atyák az „új pünkösdi reményében” (Hünemann, 2012a, 562) kezdték meg a munkát, annak érdekében, hogy konszenzus szülessék minden vitás kérdésben.

Fontos azonban rögzítenünk először a zsinat megtartásának égető szükségességét magyarázó előzmények sorát, azokon túl, amelyekről már volt szó. A '60-as évek elején, a világ még a II. világháború pusztításai által okozott sebeket gyógyítja magán, az emberek kiábrándultak, hitetlenek, mindenki megingott az addigi elveiben (Szócs, 2018). Egyre nagyobb teret és ember tömeget hódítanak meg a különböző „józanész” szülte tudományágak. A technikai fejlődés óriási hatalmat adott az emberek kezébe, amelynek nincsenek korlátai, így egyszerre szolgálhatja a jót, de a rosszat is. A zsinati atyák ezt látva már a *Gaudium et spes* előszavában rámutatnak: „Az emberi nem ma történelmének új korszakát éli, melyben a mély és gyors változások lassanként az egész földkerekségre kiterjednek.” (GS 4). Kontinenseket átívelő népbetegséggé vált a hittől való elfordulás, igaz volt ez a fiatalabb és az idősebb korosztályra egyaránt. Ez pedig nem csak a hívek körében a miséken való részvételük arányában volt megfigyelhető, hanem az elhivatott papokéban is, akiknek száma folyamatosan csökkent (Hünemann, 2012a, 564). XII. Pius pápában már felmerült egy egyetemes zsinat összehívásának gondolata, de végül XXIII. János pápa volt az, aki 1962. október 11-én több, mint 2000 részvevővel megnyitotta a II. Vatikáni Zsinatot. A négy ülészakon folyó diskurzus eredményeként négy konstitúció, kilenc dekrétum és három nyilatkozat született.

A körülményeket tekintve már az a tény is figyelemre méltó, hogy az Egyház addigi egyértelmű Európa centrikussága feloldódni látszott a dél-amerikai, ázsiai, afrikai püspökök részvételével, amelyet Karl Rahner szavai is igazolnak, ez volt „az Egyház első

önmegvalósulása világegyházként” (Tück, 2012, 41). Ha ezzel már komoly figyelmet szereztek, a következő lépéshez elismerés is társult, ugyanis „nem katolikus megfigyelőket” is invitáltak a tanácskozásokra, akiket egyszerűen „hitben eltérő testvéreknek” hívtak (Tück, 2012, 41). Ez azért is bírt nagy jelentőséggel, mert addig az Egyház csak a katolikus vallást ismerte el, minden mást elutasított.

Az első ülészak kezdetén már előre lehetett sejteni, hogy csak egy nagyon hosszú folyamat eredménye árán érhetnek el sikereket az egybegyűltek. Bár a liturgiába történő nemzeti nyelv bevezetését egyöntetűen pártfogolták, heves viták csaptak fel a Római Kúria és a püspökök viszonyának taglalása során. A zsinatot mégsem emiatt függesztették fel, hanem XXIII. János pápa halála miatt. A vita egy új kérdéskörben folytatódott: Ki legyen a következő pápa? A lehetséges jelöltek fölött ott lebegett a bizonytalanság is – vajon folytatni kívánja-e a zsinatot eredeti céljának megfelelően vagy egy teljesen új irányt vesznek majd az értekezések. Végül a milánói érsekre esett a választás, aki VI. Pál néven előde nyomdokaiba lépve azonos szemléletben folytatta a megkezdett utat. Mindenekelőtt az Egyház belső megújulására és a világgal való hatékonyabb párbeszéd kialakítására szeretett volna összpontosítani (Szöcs, 2018).

A II. Vatikáni Zsinat tehát egy reform zsinat, amelynek legfőbb célja az volt, hogy egy folyamatosan változó világ társadalmában a körülményekhez mértén megújítsa az Egyházat (Koch, 2011). Így a zsinat nem csak egy retrospektív jellemzéssel él az Egyházzal, hanem a jelenben felhalmozott tapasztalatokon át mutat rá az Egyház tagjaival és a világiakkal való kapcsolatára egy harmonikusabb jövőkép érdekében. A zsinat valódi szándéka nem az volt, hogy egy teljesen új Egyházat vagy evangéliumot hozzon létre. Nem akart elfordulni azon hagyományaitól, amelyek lényegi alapjait határozzák meg. Ezeket a gyökereket akarta kiásni és bemutatásukkal emlékeztetni, azokat, akik megfelleltek a kereszténység fő küldetéséről, amelyre még inkább szüksége van a világnak. Azonban ennyi nem lett volna elégséges, ezen tradíciókat a jelenkor kontextusába helyezve kellett felelevenítenie, amely nem volt egyszerű feladat. A korábbi zsinatoktól eltérően ugyanis nem egyetlen konkrét hitbéli kérdésre szerettek volna helytálló válaszokat találni, hanem mindegyikre, amelyek fennállásukkal akarva akaratlanul is a hithű katolikusok és a nagyvilág közötti kapcsolatot formálták.

Csak hogy nem ez volt az egyetlen áthidalásra váró tényező, nagyobb gondot jelentett, hogy a jelenlévők nehezen jutottak konszenzusra. A nyílt vitahelyzetek alkalmával egy valóságos politikai hadszíntéré változott a Szent Péter Bazilika főhajója, ahol a pápára való nyomás gyakorlással, az obstrukció módszerével és minden egyéb rendelkezésre álló lehetőséggel próbálták a saját igazukat érvényre juttatni a különböző érdekkörök (Moisset,

2013). Sokakban felmerülhetett a kérdés: mégis hogyan is szeretnék a nagyvilágban érvényre juttatni az igazukat, ha maguk sem tudnak benne megegyezni?

A *Gaudium et spes* című konstitúció tárgyalása során került a legtöbb álláspont és érdek ütköztetésre, mégpedig a tradicionalisták és a progresszisták között. Bár előre hozzáteendő, hogy a két tábor között nem élesek a határvonalak, azonban a fő meglátásaikból nehezen engedtek. A tradicionalista oldal a szakrális hagyományok változatlanságának megkérdőjelezhetetlenségét hangoztatta és állítása szerint, az ezektől való elfordulással egy teljesen új Egyházat hoznának létre. A progresszista oldalon úgy ítélték meg, hogy a meglévő szokásokat ideje félretenni és új hagyományokat teremteni a megújulás jegyében. Azonban feltűntek kisebb csoportok, akiknek szintén meg volt a maguk véleménye. Közülük meg kell említenünk az „aggiornamento”⁴ felé haladókat. Eredetileg XXIII. János hangoztatta a kifejezést, amely az évek folyamán a zsinati út orientálásában nyerte el végső kiteljesedését (Moisset, 2013).

Peter Hünermann szerint a II. Vatikáni Zsinat dokumentumai együttesen – ide tartoznak a konstitúciók, az őket magyarázó, kiegészítő dekrétumok és nyilatkozatok gyűjteménye is – „a keresztény hit alkotmányos szövegét alkotják, s a megnyilatkozók és a megszólítottak alapvető viszonyrendszerét határozzák meg” (Hünermann, 2012a, 567). Az „alkotmányos szöveg” megnevezéssel a szabadság helyes értelmezésére kívánt utalni. Ugyanis a szabadság nem azt jelenti, hogy bárki megtehet bármit, amit csak akar, átgázolva a társain, ezzel ellehetetlenítve az ő szabad akarata kiteljesedését. Épp ellenkezőleg, „a szabadság mindig reális szabadság” (i.m., 567) és ez akkor valósul meg, ha minden oldalon viszonzásra talál. E fizikailag megfoghatatlan, ellenben megtapasztalható összetevője lett a mai modern demokráciáknak, ahol az alkotmányok mércéjéül is kell szolgálnia (Hünermann, 2012b). A szabad akarat felé nyitás jegyében születtek meg ezek a dokumentumok is, melyeknek kivételessége együttesen a konszenzus eredményességét képviselik.

4.1 Konstitúciók

A kontextus alátámasztása végett röviden szeretném összefoglalni az egyes konstitúciók tartalmi jelentőségét. Viszont ehhez szükséges azt is megemlíteni, hogy a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak megszövegezésében óriási szerepet játszott Yves Cognar francia teológus és Karl Rahner német jezsuita teológus-filozófus gondolkodása is, akik XIII. János pápa felkérése után láttak munkához.

⁴ Sok féleképpen fordítják, mint továbbképzés, odafigyelés, korszerűsítés stb.

A *Sacrosanctum Concilium* (a liturgiáról szóló konstitúció) vonatkozásában egyértelműen ki kell emelni azt, hogy a Katolikus Egyház csak az 1960-as években engedélyezte a népnyelv bevezetését a liturgiákba, de erről abban pillanatban egyértelmű döntés született. A liturgia az egyházi tevékenység csúcspontja és forrása, amelyből erejét meríti. Így külön fejezetben kap helyet a szent liturgia Egyházban betöltött jelentősége, aztán azok felelőssége, akik a liturgikus nevelés tanításáért felelnek, majd alpontokba szedve találjuk azokat az „újító módosításokat”, amelyekben egyszerre keverednek az új formák és a hagyományosak. Bizonyosan német hatás végett, leginkább Karl Rahner gondolatmenetét tükrözi az, hogy az Eucharisztia külön fejezetben kap helyet, közvetlenül a többi szentség előtt, ezzel azt igazolva, hogy az Oltáriszentség a többi szentségre nézve „megszentelő erővel bír”, hiszen benne „maga a szentség teremtetője már a használat előtt jelen van”. (Szuromi, 2004)

A *Dei Verbum* elnevezésű konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról szól, amelynek szakaszai a Szentírásra reflektálnak (Hünemann, 2012). Majd a kinyilatkoztatás továbbadását részletezi, mely során a Szent Hagymány és a Szentírásban foglaltak átadása az Egyház Tanítóhivatalára bízott feladat. Természetesen helyet kap az Ószövetség és az Újszövetség is külön-külön fejezetekben, majd végül „A Szentírás az Egyház életében” alpont alatt arról is szó esik, hogy hogyan értelmezik egyes hittudósok a Szentírást és a különböző fordítások végett milyen formát is ölthet a szövege.

A *Lumen Gentium* az Egyházzal szembeni konstitúció rendezte az Egyház belső felépítéséből eredő viszonyt, amely a hierarchia helyett az egymás mellett szoros együttműködésben képzelte el a jövőt. Ez a nyolc fejezetes dokumentum többek között rendezte a püspökök körében érvényesülő kollegialitás kérdését, amely a zsinati viták, majd a konszenzus születésében nyerte el valódi értelmét, a pápai primátust, amelynek értelmében a „hierarchikus közösség”, mint a zsinat egyik „új szókapcsolata” végett a pápát minden püspök az Egyház fejeként ismer el és tisztel. Valamint kitér a szerzetesrendek és a világi hívők szerepére is. (Szuromi, 2004)

A *Gaudium et spes*, a lelkipásztori konstitúció – lentebb részletezem – ad tanúbizonyságot, hogy az Egyház kész a megújulásra, mind kívül, mind belül és ezek megvalósításáért konkrét lépéseket helyez kilátásba, annak érdekében, hogy a modern világ kihívásaival szemben fel tudja magát vértetni.

Nem mehetünk el szó nélkül a *Dignitatis humanae* és a *Nostra aetate* elnevezésű nyilatkozatok mellett sem, ezek nem konstitúciók, de a tartalmuk történelmi jelentőségű, legalábbis a Katolikus Egyházra vonatkozóan. A *Nostra aetate* célja a zsidóság megszabadítása az „istengyilkos nép” megnevezéstől és a sajnálat kifejezése az évszázados zsidógyűlöletért,

ezen diskurzusok egyfajta önvizsgálatra is készítették a Katolikus Egyházat. A múlt hibáit, igyekezvén korrigálni elítélte az antiszemitizmus minden formáját és „a zsidóságot a kereszténység gyökereként ismeri el” (Tück, 2012, 41). A *Dignitatis humanae* váltotta ki a legnagyobb ellenállást a hagyományokból nem engedők táborában, oly annyira, hogy VI. Pál pápának közbe kellett lépnie, azért, hogy elkerülje a helyzet elmérgesedését. A vallásszabadság kihirdetésével a zsinat elérte azt, ami addig elképzelhetetlen volt: önként besétált a modern demokráciák territóriumára. Természetesen abból továbbra sem engedtek, hogy az egyetlen igaz vallás a katolikus, de teret adnak minden embernek, hogy szabad lelkiismerete alapján dönthesse el, hogy melyik vallást ismeri el sajátjaként. A II. Vatikáni Zsinat méltó lezárásaként az utolsó ülésen, 1965. december 7-én hirdették ki.

Jóllehet a zsinati szövegek üzenetét együtt célszerű és kell is értelmezni, de én most annak érdekében, hogy a vizsgált témám, vagyis az Egyház és a demokráciák közötti viszonyra reflektálva szemléletesebbé tegyem, mégis kiemelek egyet közülük. Egyértelműen a lelkipásztori konstitúció (*Gaudium et spes*) a legtöbb vitát generáló dokumentuma a II. Vatikáni Zsinatnak, amely az Egyház és a mai világ viszonyáról szól. Sokféle szempontból tér el az eddig látottaktól, többek között, hogy a legterjedelmesebb szövegrész, a tartalma sem megszokott egy zsinati környezetben. Elsősorban a negyedik fejezetében foglaltakat szeretném jobban megvizsgálni. „A politikai közösség élete” cím alatt egy általános képet mutat be, hogy milyen az Egyház, a politikai közösség és a közhatalom közötti viszony, valamint tanító szándékkal mutat rá néhány pontban, hogy milyennek kellene lennie.

A 73. szakasz az akkori közélet folyamatos változásairól ad tanúbizonyságot, amelyek a kulturális, gazdasági, társadalmi fejlődésnek köszönhetőek. Kiemelt figyelmet fordít az egyének szabadságjogaira és azok védelmére, többek között „a gyülekezés, a társulás, a véleménynyilvánítás, valamint a magán- és a nyilvános vallásgyakorlás jogára” (GS 73), amelyek biztosítása nélkül elképzelhetetlen lenne a polgárok aktív közéleti szerepvállalása is. Az emberi méltóság, mint sérthetetlen alapvető jog következményeként megjelent az emberek közötti egyenlő bánásmód szemlélete és a kisebbségek felkarolásának fontossága is. Rámutat arra is, hogy ezek létezése azonban csak olyan politikai berendezkedésekben lehetségesek, ahol a közjó előmozdítása a legfőbb cél és nem az önös politikai érdekeké.

A 74. pont a politikai közösség természetét és célját határozza meg. Az ember egymagában képtelen a közjó állapotát elérni, így a társadalom egészének az érdeke, hogy együtt, egymást segítve alakíthassák ki azt. Ahogyan XII. Piusz pápa is kihangsúlyozta 1944-ben a karácsonyi rádióbeszéde során, olyan népre van szükség, ami él, és az ember egyéni felelősségérzetével valamint a közjó iránti elkötelezettségével élteti az államot is (XII. Piusz,

1944). Ehhez azonban szükség van a politikai hatalomra is, amely biztosítja azokat a legitim kereteket és olyan lehetőségeket, amelyek végett mindenki részesülhet a neki járó közjavakból. Majd részletezi a közhatalommal szembeni elvárásokat. Ahogyan a népnek, úgy a politikai vezetésnek is, az intézményein keresztül a törvények által szabott korlátoknak megfelelően kell eljárnia minden esetben. Ha nem így tenne és visszaélne a nép által megszavazott bizalommal és az Isten által kapott hatalommal, az emberek közösségének joga van, ahhoz, hogy megtegye mindazt, amelyet a közjó megkövetel (GS 74).

A 75. bekezdésben felszólítják az állampolgárokat, hogy a közjó érdekében joguk és egyben kötelességük is a politikai vezetők megválasztásának szabad lehetőségével élni (GS 75). Az Egyház pedig támogatja és elismeri azok munkáját, akik önként a közjóért tevékenykednek. A tételes jogrend és a független jogvédelem pedig mind az egyén jogai védelmének garanciáiként kerülnek kiemelésre. Továbbá ezzel újra felhívja a figyelmet, arra, hogy a közhatalom nem tehet meg bármit és hogy, a népnek sem szabad túl nagy teret hagynia, ahhoz, hogy a hatalom eluralkodjon felettük. Elismeri, hogy ha a közjó érdekében feltétlenül szükséges, akkor bizonyos jogokat korlátozhatnak, de amint lehetőség van rá vissza kell állítani az eredeti állapotot. „Az összes Krisztus-hívő érezze át, hogy külön hivatása van a politikai közösségben.” (Uo.) – megszólítással Böckenförde kijelentését is igazolja, hiszen ezzel már nem tesznek különbséget „jó keresztény” és „jó állampolgár” között. Minden katolikus állampolgárnak kötelessége kivenni a részét a politikai közösség életének formálásában.

A 76. szakasz részletezi a politikai közösség és az Egyház kapcsolatát. Rögzíti egyrészt, hogy az Egyház és a politikai közösség független egymástól:

Az Egyház, mely feladatánál és illetékességénél fogva semmiképpen sem keveredik össze a politikai közösséggel, s nem is kötődik semmiféle politikai rendszerhez, egyszerre jele és oltalma az emberi személy transzcendenciájának (GS 76).

Másrészről az Egyház arra hivatott, hogy az igazság és a szeretet nyelvén keresztül segítse elő a békét, valamint az evangéliumi tanítással teremtsen lelki egyensúlyt a társadalom körében. A vallás szabadságára hivatkozva pedig elvárja, hogy a politikai közösség minden körülmények között biztosítson olyan feltételeket, amelyek során eleget tehet feladatainak. Azonban az Egyház és a politikai közösség egymás mellett ugyan és különböző eszközökkel, de mégis közös cél elérése érdekében tevékenykedik. Az emberekért vannak, azért dolgoznak, hogy mind lelkileg, mind fizikailag olyan körülményeket tudjanak teremteni, melyekkel emberekhez méltó életet élhetnek.

A záró ülőszak utáni években viszont egyre szembetűnőbbé vált, hogy az ígéretek beteljesületlenek maradtak, amilyen nagy reményeket fűztek a II. Vatikáni Zsinathoz – néhány pontot leszámítva –, akkora csalódást is okozott. Sokan megváltak papi hivatásuktól is, így csökkent azok száma, akiknek kulcsszerepe lett volna a keresztény közösség egybetartásában. Ha ez nem lett volna elég a nyugati világ szekularizációja olyan sebességgel folytatta úttörő munkáját, hogy lehetetlen volt megállítani, vagyis mindennek és mindenkinek fel kellett vennie a lépést, hiszen új, kecsegtetőbb ígéretek kaptak a világi oldalról (Szócs, 2018).

5. A Katolikus Egyház és a demokrácia kapcsolata a II. Vatikáni Zsinatot követő években

A *Gaudium et spes* című konstitúció előszavát újra megidézve és kiegészítve: az emberiség ma egy még újabb és még modernebb korszakát éli a történelmének. A II. Vatikáni Zsinatot követő években nyílt meg egy másik kapu a világ előtt, méghozzá a globalizáció forradalmi újításaként az informatika és a technológia terjedése mentén. Ez az, ami ország és kontinens határokon túlnyúlva uralma alá vonta a 21. században élőket. A technológiai újítások, többek között az internet adta lehetőségek magukra vonták a figyelmet és minden mást háttérbe szorítottak. Ez történt, történik a hittel is, hasonlóan a '60-as évekhez „mind nagyobb tömegek hagyják el a vallás gyakorlását” (GS 7). Egyrészt itt keresendő arra a kérdésre a válasz, hogy miért nem sikerült a II. Vatikáni Zsinatnak teljes egészében beteljesíteni azt, amiért még 1962-ben XXIII. János pápa összehívta. Az Egyháznak újra és újra olyan kihívásokkal kellett szembenéznie, ahol nem tudott minden alkalommal sikereket elérni. Azzal, hogy az emberi hatalom egyre csak növekszik ismételten megkérdőjelezi a katolikus vallás gyökereit.

A világ minden színterén végbemenő óriási mértékű változás az emberekben gyanakvást és bizonytalanságot szül: hogyan maradhatna egy kétezer éves tanokkal rendelkező vallás irányadó, ha mindent áthat és lassan feleslegessé is tesz a modern technika? A választ Joseph Ratzinger egyik írásában találhatjuk meg: „Újra és újra meg kell tanulnunk föl- s elismerni az ember alkotta dolgok állandó veszélyeztetettségét.” (Ratzinger, 1990, 85). Az emberben nyugvó erkölcsöt nem lehet csak úgy össze és szétzedni, ha elromlani látszik, mint egy számítógépet. Az erkölcsöt táplálni kell, ehhez pedig hit kell.

Hogyan tud az Egyház ebben a folyamatban segíteni? Nem az a feladata, hogy egyetlen politikai meggyőződést hirdetessen, ellenben „joga és kötelessége erkölcsi megfontolásokat nyújtani a felmerülő kérdésekről, amikor a hitbeli és erkölcsi törvények megkövetelik ezt” (GS 76). A politikai szabadságjogok esélyt teremtenek arra, hogy az emberek legjobb belátásuk

szerint dönthessék azt el, hogy milyen világi keretek között szeretnének élni, az Egyház pedig anélkül, hogy politizálna, szót emelhet minden olyan politikai rendszer vagy döntés ellen, amely a közéletre káros lehet. A Katolikus Egyház elismeri, hogy az emberek leginkább a democráciákban tudnak leghatékonyabban becsatlakozni a politikai döntésekbe, de csak abban az esetben, ha a másik oldalon elfogadják azt, hogy a társadalmi intézményeknek „a személy az alapja, alanya és célja” (GS 25). Milyen út vezetett az Egyházban, ahhoz, hogy ez a történelmi folytonosságban kifejezésre juthatott?

A Katolikus Egyház és a demokrácia hullámzó kapcsolatának vizsgálatában és most a szemléltetésében, a legnagyobb segítséget a II. Vatikáni Zsinatot követő pápai enciklikákban foglaltak adhatják, így a következőkben ezekből szeretnék kiemelni néhányat.

1971-ben VI. Pál pápa kiadja az *Octogesima Adveniens*-t, amelyben rögtön egy felhívást intéz a világ katolikusaihoz: „Nagyobb igazságosságot a világban!”. Ezzel arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy minden keresztény egyéni felelősséggel tartozik az igazságtalansággal szembeni harcban. Az új társadalmi problémák között szerepelteti az urbanizáció folyamatát, majd ennek a társadalmi életet befolyásoló következményeit részletezi: az elmagányosodást, a városiasodásban a nők, a fiatalok, a munkások és az új szegények egyre nehezebb sorsát. Az igazságtalan diszkrimináció, a népességnövekedéssel járó problémák, a környezetszennyezés visszaszorításában nem csak az egyének felelősségteljes hozzáállására, hanem a politika oldaláról is komoly lépésekre van szükség. A „Társadalmi és politikai demokrácia” alpont alatt a pápa szerint az egyenlőség megteremtése valamint az egyén által vállalt felelősség „egy demokratikus társadalmi modell” kiépítése felé vezethet. A jelen helyzetéből a jövőbe is mutató követelményeket is támaszt. Ahhoz, hogy elkerülhetővé váljon a zsarnoki rezsimok elnyomása, rá kell lépni arra az útra, ahol egy újfajta demokráciára lelhet az ember, egy olyanra, ahol az igazságosság jegyében születnek a döntések és ez hatja át az élet minden mozzanatát. Ebben a közegben az egyéneknek a tájékozódáshoz és a véleménynyilvánításhoz való jog mellett, a közösségi feladatokban, valamint az össznépi felelősség vállalásban is ki kell vennie a részét. A *Rerum novarum* 80. évfordulójának megidézésén túl, a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaira is több helyen reflektál.

A következő az enciklikák sorában, amelyben explicit utalást találhatunk a demokráciára, a II. János Pál pápa tollából származó *Sollicitudo Rei Socialis* 1987-ből. Szintén megjelelnik a *Rerum novarum*, valamint számos utalást találni a II. Vatikáni Zsinatra, azon belül is a *Gaudium et Spes* konstitúció, „Egyházzal a mai világban” fejezetére. Ebben az is közre játszhat, hogy II. János Pál a *Populorum progressio* című körlevelet veszi alapul, amelyet VI. Pál pápa adott ki még 1967-ben, ezzel pedig elődeihez hasonlóan újra megszeretné erősíteni

az idő folytonosságában az Egyház szociális tanításának állandóságát. Felhívja a figyelmet, hogy a *Populorum progressio* „mintegy válasz a *Gaudium et Spes*re”, amelyben VI. Pál gyakran használja a zsinat vívmányait, azt alátámasztva, hogy a „béke új neve: a haladás”, a fejlődés (*Populorum progressio*). II. János Pál konkretizálja, hogy mit is kell érteni a „fejlődés” alatt: nem kizárólag az anyagi javak gyarapítására kell gondolnunk, hanem az egyénekből fellelhető intellektuális és morális szintre, amelyek fejlesztésével „az egész emberiség javát gyarapítanak” (*Sollicitudo Rei Socialis*). E folyamat elősegítésében pedig az Egyháznak is megvan a feladata, hiszen a szociális tanításba beletartozik az emberek erkölcsi, kulturális és szellemi fejlesztése is, így ezzel nem lép át a saját illetékességi területéről az államéra. Az 1980-as években zajló történéseket számba véve, vagyis a fegyverkereskedelem, a terrorizmus, a hatalomért vívott értelmetlen harcok sora, a keleti és a nyugati blokk szembenállása, mind része a „bűn struktúráinak” (*Sollicitudo Rei Socialis*). II. János Pál pápa úgy véli, hogy a világ számos nemzetének komoly változtatásokra lenne szüksége azon politikai környezetben, amely irányítja az életüket, a sokszor erőszakos és ellentmondást nem tűrő diktatórikus rezsimek helyét az olyan demokratikus rendeknek kellene felváltania, ahol az emberi jogok biztosítottak, a közügyek intézéséből való részvétellel pedig mindenki értékes tagja lehet a társadalmának. Ennek kell lennie „az egyes ember és minden ember” fejlődésének elengedhetetlen feltételének és biztosítékának.

II. János Pál pápa munkásságánál maradva, 1991-ben adta ki a legfontosabb szociális enciklikáját, amely a *Centesimus Annus* címet kapta. A *Rerum novarum* centenáriuma, az elmúlt száz év társadalomformáló eseményét összegzi, ad egy akkori helyzetkép leírást és levonja a következtetéseit a jövőre nézve. A Közép- és Kelet-Európában zajló események felébresztették azt a reményt, amelyre már jó ideje szüksége volt az itt élő keresztény és nem keresztény embereknek egyaránt. A kommunizmus megbukott, ezzel pedig lehetőség nyílt az Egyházban is arra, hogy kifejtse a demokráciáról gondolatait, mintegy iránymutatást adva, azok számára, akik Kelet-Európában egy demokratikus rendszer kiépítésében képzelték el a jövőjüket. A II. Vatikáni Zsinat előtti demokratikus berendezkedéshez való szkeptikus egyházi hozzáállást, majd az azt követő óvatos, de elfogadóbb szemléletmódot II. János Pál teljes optimizmusa váltotta fel. A körülményeket tekintve, talán ezt mégsem lehet olyan meglepő fordulatként bemutatni, hiszen a 20. századi politika tapasztalataival, élükön a totalitárius rendszerekkel, akik emberek millióinak életét lehetetlenítették el, a Katolikus Egyház is a békére vágyott, ennek következtében tette le a voksát II. János Pál a demokratikus állam- és társadalomforma mellett. Kinyilvánítja, hogy az Egyház nagyra becsüli a demokratikus rendszert és részletezi is, hogy az ő megítélésében milyen is a „valódi demokrácia”. Csak

jogállami keretek között képzelhető el, ahol az emberi személyt emberi méltóságának megfelelően tisztelik és védik. Egy olyan igazságos rendre van szükség, amelyben a politikai élet ellenőrizhetővé és korlátozhatóvá válik, ahol a nép szava hangosabb, az uralmon lévők önkényénél. Azonban ennek nem holmi fanatizmuson vagy fundamentalizmuson kell alapulnia, a keresztény igazságfelfogás lehet a példa, hiszen ennek középpontjában mindig az emberi méltóság és szabadság áll. A magántulajdon és a javak egyetemes rendeltetése mellett a szabad piac adta lehetőségekkel az embereknek esélyük nyílik a gazdasági és pénzügyi helyzetüket megszilárdítani. A pápa demokráciához való hozzáállásának lényege a következő kijelentésben foglalható össze: „Az Egyház tiszteletben tartja a demokratikus berendezkedés jogos szabadságát”, de emellett elvárja, hogy az állam biztosítja az Egyháznak azt a jogát, melynek értelmében a Hit nevében tevékenykedhet. Ha összevetjük XII. Piusz pápa demokrácia felfogását – aki elsőként állt ki a pápák sorában a demokrácia mellett 1944-ben – II. János Páléval, akkor azt látjuk, hogy mindketten hasonló tapasztalatok végett nyíltan helyezkednek szembe a totalitárius rendszerekkel a demokrácia javára, valamint azt hangsúlyozzák, hogy a demokrácia nem hagyhatja figyelmen kívül a természeti törvényeken alapuló alapigazságokat. Viszont míg Piusz pápa a demokratikus döntéshozatali eljárások legitimitását attól teszi függővé, hogy a demokrácia elvben elfogadja-e a természetjogot és a kinyilatkoztatás igazságait, addig II. János Pál három kritériumot támaszt, amelyek a demokrácia politikai-morális legitimitását éltetik: az igazságot, a szabadságot és az emberi személy tiszteletben tartását. A két pápa különböző nézetére az is hatással lehetett, hogy II. János Pál a II. Vatikáni Zsinat utáni világban élt (Oftestad, 2019).

A vizsgált témám szempontjából a 2002-ben a Hittani Kongregáció által kiadott a *„Katolikusok részvétele és magatartása a politikai életben”* című dokumentum bír jelentőséggel. Beszédes a cím is, ugyanis előreutal arra, hogy a teljes szöveg a katolikusokkal szemben támasztott követelményekről szól, amelyek alapján az együttműködő hozzáállásukkal kell segíteniük a közjó érdekében kitűzött célok megvalósítását. Részletekbe menően konkretizálták, hogy milyennek kell lennie annak a politikai közegnek is, amelyben mindez elvárható a keresztényektől és a nem keresztényektől egyaránt. II. János Pál pápa fentebb kifejtett szemléletmódját tükrözi a 3. alpontban szereplő mondat, mely szerint „Az Egyház elismeri, hogy a polgárok politikai döntésekben való részvételének legjobb kifejeződése a demokrácia”. Ugyanitt megidézik a II. Vatikáni Zsinatban foglaltakat is, ugyanis ez a demokrácia csak akkor lehet sikeres, ha az emberi személyiség megbecsülésre és védelemre talál, hiszen ezek is szükségesek, ahhoz, hogy az egyének aktív szerepet vállaljanak a közélet

formálásban. Tehát, egy demokratikus rendszernek olyan morális alapelvekre kell építkeznie, amelyek iránymutatásul szolgálnak a társadalom számára.

A katolikusoknak joguk és egyben kötelességük, hogy felelősséget vállaljanak minden olyan ügy megakadályozásában, amelyek során az emberi személyiség lényegét adó értékek kerülnek veszélybe. Az államnak biztosítania kell a vallásszabadságot, a gazdasági fejlődéshez való jogot, az élethez való alapvető jogot és mindennemű elidegeníthetetlen emberi jogot, valamint a béke megteremtését, amelyben a társadalom szerepvállalása is elengedhetetlen. Az „Összefoglalásban” felhívja a figyelmét a hívőknek, hogy az életük minden mozzanatát – akár egy demokráciában, akár máshol – úgy kell alakítaniuk, hogy azok igazodjanak és megfeleljenek a vallási értékeknek.

A Hittani Kongregáció tevékeny működésében 1981-től Joseph Ratzinger is komoly munkát vállalt, aki aztán 2005-től XVI. Benedek néven került a pápai székbe.⁵ Nagy hatással volt rá II. János Pál iránymutatásai és elvei, a politikai kérdések megítélésében szintén a perszonalizmust helyezte középpontba. Az ezredforduló utáni években az európai demokráciák újabb és újabb problémákkal szembesültek. Óriási mértékűre rúgott az Európába irányuló bevándorlás mértéke, a nem európai országokból és különböző kultúrákból, amelynek eredményeként jelentős vallási kisebbségek alakultak ki. Különösen a muszlim kisebbség került a figyelem középpontjába. A multikulturalizmus, a globalizáció, a nemek közötti konfliktusok, a szélsőséges individualizmus, a környezetpusztítás mind problémaként jelentkezett, amelyek megfékezése érdekében egyre sürgetőbb volt a társadalmi összefogás. Ezt látva és tapasztalva buzdította cselekvésre a katolikusokat XVI. Benedek pápa is 2009-ben a *Caritas in Veritate* című enciklikájában. A 2008-as nagy gazdasági világválság tapasztalatai után egységes strukturális átalakításra buzdította a gazdasági szférát, majd ennél a pontnál is az embert, mint egyént emelte ki. Úgy fogalmaz, hogy a „legfontosabb tőke maga az ember”, ugyanis a munkanélküliség és a segélyekből való bizonytalan létezés az ember szabadságát veszélyezteti, egy áthidalhatatlan gát, amely megakadályozza, hogy olyan életet élhessen, amely méltó az emberi mivoltához. Az akkori történéseket számos alkalommal VI. Pál pápa *Populorum progressio* című enciklikájának pontjaival hasonlítja össze, mert állítása szerint ez a „jelenkor *Rerum novarum*”, amellyel utat mutathat egy egységes társadalom felé. A népnek segítség kell, nem csak a gazdasági oldalról, hanem szükség van a jogállami garanciák nyújtotta védelemre is, az igazi demokratikus intézményekre és az önzetlenségre. Az enciklika címe is erre utal, mint „a szeretet az igazságban”, vagyis ez egy olyan alapelve az Egyház társadalmi

⁵ Érdekes, hogy ő, mint tanácsadó és elődje II. János Pál, még Karol Wojtylaként, a zsinati atyák egyikeként vett részt a II. Vatikáni Zsinaton, így nem csoda, hogy mindketten gyakran reflektáltak a zsinati dokumentumokra.

tanításának, amelyet egyszerre hat át a hit és az ész igazsága. Az Egyháznak nem célja, hogy belefolyjon az államok politizálásába, de egyik fő küldetése, hogy segédkezzen az igazságosság és a közjó megteremtésében.

2013-ban XVI. Benedek pápa a korára hivatkozva lemondott a pápai tisztségről és őt az argentin származású Jorge Mario Bergoglio követte, aki a Ferenc nevet vette fel. Sok szempontból lehet rá azt mondani, hogy „más”, mint az elődei, többek között azért is, mert ő az első pápa az amerikai kontinensről és az első jezsuita rendből való. Politikailag radikálisabbnak és teológiailag liberálisabbnak is tartják. Aktívan foglalkozik többek között a szegények, a menekültek és a klímaválság okozta problémákkal. Minderre bizonyítékként példákat is találunk a 2020-ban kiadott *Fratelli Tutti* című enciklikájában. Mintha a történelem folytonosságában a pápai körlevelek is hasonló metódust követnének. A *Fratelli Tutti* legelső pontjában már felbukkan a szeretet kifejezés, bár XVI. Benedek pápától eltérően „testvéri szeretetként” hivatkozik rá, amely szerint úgy kell a fele barátainkkal szemben cselekednünk és éreznünk, mint ahogyan Assissi Szent Ferenc tette a szegényekkel, az elhagyottakkal, a gyengékkel és a kitaszítottakkal, vagyis a „legkisebb testvérekkel” szemben. A pápa szerint az „irgalmasság” a kereszténység egyik lényegi eleme és ez az, amelynek szellemében foglalkozik a politikával is, ugyanis szerinte az irgalmasság, az igazság és az igazságosság kritériumai csak együtt fejthetik ki igazi hatásukat, valamint e hármas szükségeltetik a béke megteremtéséhez is. Azonban felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyháznak és a híveknek nem az a feladatuk, hogy az állami törvényeket ismertessék, betartassák polgártársaikkal, erre ugyanis megvannak a megfelelő hatóságok, hanem az, hogy a könyörületesség jegyében segítsék azon kirekesztett társaikat, akik így megtalálhatják a helyüket az emberi közösségben. Felteszi ugyanis a kérdést: „Mit jelent manapság valójában a demokrácia, a szabadság, az igazságosság vagy az egység?” Elveszítették eredeti jelentésüket, ugyanis átalakították, ezen nemes értékeket, azzal, hogy a hatalom eszközként használja őket, hogy aztán kiüresedett bélyegekként nyomot hagyva, bármely cselekedetet legitimé tegyenek. Szerinte azzal, hogy sokakat kirekesztenek a gazdasági javak hozzáféréseből, így a munkanélküliségbe és szegénységbe taszítva őket, értelmüket veszítik a szabadság, a demokrácia és a testvériség kifejezések is, hiszen ezek a kitaszítottak áldozatai a gazdasági és társadalmi rendszereknek, nem egyenértékű és megbecsült tagjai. A mai trendeknek megfelelően a „populizmus” fogalma került előtérbe, maga mögé utasítva a „népét”, holott – XII. Piuszhoz hasonlóan – Ferenc pápa is felhívja a figyelmet, arra, hogy mit is jelent az igazi népként való létezés. Minden olyan ambíció, amellyel ezt a fogalmat ki szeretnék satírozni a köznyelvből, nem másnak, mint magának a demokráciának, mint "a nép általi kormányzásnak" a felszámolásához vezethet, ugyanis csak egy nép képes olyan közös

célokat kitűzni, amelyek elérése érdekében együtt, félretéve az emberi mivoltukból származó különbözőségeiket, közösen tehetnek a közjó eléréséért. Érzékeljük, hogy Ferenc pápa a jelen tapasztalatai tükrében sokkal pesszimistábban áll a demokrácia intézményével szemben, hiszen ezzel szeretne rámutatni arra, hogy vannak olyan értékek, amelyeket meg kell hagyni értékeknek és nem lehet csak úgy eszközökké lefokozni őket, ugyanis ha ezek nem létezhetnek valódi mivoltukban, akkor a demokrácia sem lehet valódi demokrácia.

A fejezet végén szeretnék visszatérni Joseph Ratzinger – a későbbi XVI. Benedek pápa – egyik írásához, amely ugyan nem nevezhető enciklikának, de a benne foglaltakban nyernek igazi értelmet a fenti pápai körlevelek mondani valói. *Le kell-e mondanunk a kereszténységről a modern világban?* című értekezésében először is azt igyekszik tisztázni, hogy az emberek mindig is bíztak abban, hogy a történelem viszontagságai után, majd egy jobb és igazságosabb jövő vár rájuk. Fel kell ébrednünk és be kell látnunk azt, hogy sem a ráció, sem a hit nem ígérhet tökéletes világot, hiszen ilyen nincs. Azonban, ha önként lemondunk az erkölcsös életről, elfordulunk a lelkiismeretünk hangjától, a szabadság nyújtotta lehetőségek helyett a zsarnokság foglyai leszünk. Felhívja a figyelmet a jog által biztosított védelem és azok garanciáinak fontosságára. Amennyiben a jog eszközei az erkölcsi ügyeket az egyén személyes problémáinak könyveli el és nem nyújt kellő védelmet, amikor szükséges, akkor az igazságosságot áldozzák fel. Mi következik ebből? Ha nincs igazság, ott csak elnyomás lehet, az pedig nem élet, csak irányított tevékenységek sorozata. Majd a hit és a transztendencia elvesztésére keresett hasonlatot. Úgy vélte, hogy a szocializmus idején a tömeges kivándorlás mögött az uralkodó ideológia nyújtotta szűkös keretek mellett egy fajta reményvesztettség állhatott. Az, hogy az embernek egy élete van és a kor eszmei felfogása alapján nincs több, csak ami adatott abban a pillanatban és ennél többet nem kaphat senki. A hit elvesztése ugyanezen következményekkel jár: az ember menekülni kezd, de akárhol is köt ki, be kell látnia, hogy szüksége van a transztendenciára, hogy emberhez méltó életet alakíthasson ki magának (Ratzinger, 1990).

A fentiek alapján, arra a következtetésre juthatunk – Ratzinger gondolataival egyetértésben –, hogy Böckenförde paradoxonja valóban helytálló: a szabadelvű, szekularizált államnak valóban olyan előfeltételekre van szüksége a fennmaradásához, amelyeket önmaga képtelen garantálni. Miért? Ratzinger részéről erre is találunk meglátásokat, vagy lemondunk a mai modernizmusról és visszatérünk a kereszténység előtti görög világ gyökereihez, vagy Európán túlra tekintve keresünk alternatívákat, például az iszlám vallás területén. Viszont egyértelmű az, hogy egyik sem élhető megoldás, hiszen a 21. század embere nem mondana le önként a fejlett világ privilégiumairól, az iszlám vallás mellett pedig nem beszélhetnénk demokráciáról. Elmondható azonban az, hogy egy demokrácia lelkét a társadalom adja, amely

ahhoz, hogy közösségként élhessen szükség van egy olyan erőre, amely a morál, az igazságosság, a szabadság biztosítékául szolgál. Ez pedig a hit. Ha ez nincs, akkor nincs, ami biztosítaná ezen demokratikus értékeket, akkor viszont nem marad más csak egy értékektől mentes zsarnoki rezsim.

6. Összegzés

A kutatásom során a katolikusok és a demokrácia kapcsolatát vizsgáltam a 20. századi eseményeket számba véve, majd a II. Vatikáni Zsinat újításainak bemutatását követően, tanulmányoztam, hogy milyen a demokrácia és katolikusok viszonya a 21. században. Igyekeztem egy átfogó képet nyújtani a dolgozat első fejezetében a 20. század előtti demokrácia felfogásokról. Különböző történelmi korszakokon át figyeltem meg a Katolikus Egyház megítélését és tanítását a demokráciával kapcsolatban. A korai keresztény szerzők Jézus példabeszédeiből indultak ki, ahol a Mennyet „Isten királyságának” nevezi. Ebből kifolyólag a monarchiában látták a jól működő hatalmi berendezkedés alapját. Ezzel szemben a görög filozófusok, több uralmi formát nevesítve, kategorizálták őket „helyes” vagy „korcsformákba”, ez utóbbiban helyezve el a demokráciát is. Sem ebben a korban, sőt tovább haladva a középkorba érve sem a demokráciát tartották a legoptimálisabb hatalmi formának. A felvilágosodás térhódításával párhuzamosan kapott egyre nagyobb figyelmet és szerepet a „világi oldalon”. A szabadságjogok egyre nagyobb hatalmat tulajdonítottak az embereknek, így egyre kevesebb helyzetben fordultak Istenhez vagy az Egyház tanításához. Mindezek ellenére a Katolikus Egyház nem ingott meg a hitében és elvetett minden újkori eszmét, amelyben veszélyben láthatta a keresztény hagyományok fennmaradását, a demokráciát is éppen ezért nem pártfogolta. XIII. Leó pápa volt az, aki rájött arra, hogy mind a demokráciának és mind az Egyháznak szüksége van egymásra. Az emberi józanész és a lelkiismeretre alapozta azt, hogy a természeti törvények és a polgári törvények kölcsönösen kiegészíthetik egymást. A pápa rögzíti a közhatalom elsődleges feladatait is és hogy ezek elérésében a katolikusoknak, a legjobb belátásuk szerint kötelességük segédkezni.

Nagy előre lépésnek számított XIII. Leó pápa fellépése, azonban ez még mindig kevésnek bizonyult, ahhoz, hogy az Egyház egységesen kövesse őt ezen az úton. A Katolikus Egyház nem engedett abból, hogy a katolikus az egyetlen, igaz vallás és ezt a demokráciáknak is el kellene ismerniük. A II. világháború borzalmai után az ember az élet minden színterén a békére vágyott. XII. Piusz pápa ennek jegyében nyíltan hitet tett a demokrácia mellett, kihangsúlyozta, hogy a demokrácia önmagában nem rossz, de mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy elkerülje az önkényuralmat, úgy ahogyan a népnek a közjó előmozdítása

vége. Ez már egy konkrét lépés volt a demokrácia felé való nyitottság szempontjából, de még mindig nem került tanítói szintre. 20 év kellett még XII. Piusz pápa „demokrácia megkeresztelésétől” számítva, hogy az Egyház lefektesse ezeket az alapokat a II. Vatikáni Zsinaton és megjelenjen a tanításában is.

Nem véletlenül választottam a dolgozatom elméleti kereteként Ernst-Wolfgang Böckenförde paradoxonját, mely szerint: „A szabadelvű, szekularizált állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga sem tud garantálni”(Böckenförde, 2020, 23). A történelem különböző időszakaiban ugyan, de XIII. Leónak és XII. Piusznak is meg volt a maga véleménye és az összegzés tekintetében látjuk, hogy lényegében ugyanarra szerettek volna rávilágítani, mint Böckenförde: a demokráciának szüksége van egy olyan transzcendens erőre, amelyet ő maga nem, de esetleg a kereszténység biztosíthatna részére. A különbség az volt, hogy a német jogfilozófus volt az, aki a 20. században, valamint az az előtt történetekre alapozva, részletekbe bocsátkozik és így jelöli meg azokat a pontokat, amelyek változtatásokra szorulnak. Böckenförde is szintén a közjó elérését vélte a legfőbb közhatalmi feladatnak és ennek elérése érdekében felszólítást is intézett az állam, a társadalom és az Egyház felé egyaránt. Tisztán látta azt a helyzetet, amelyben, véleménye szerint a kölcsönös együttműködés és engedmények révén alakíthatnak ki egy otthonosabb életformát, de ehhez nem lenne elég a demokrácia egyoldalú lépései, az Egyház részéről még sürgetőbbé váltak a válaszreakciók, mint valaha. '64-ben hangoztak el a fentiek egy szemináriumi előadáson és csak évekkel később, 1967-ben került a nagy nyilvánosság elé tanulmány formájában, azonban ez idő alatt megszületett a II. Vatikáni Zsinat, amely már igazolni látszott Böckenförde meglátását.

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai a másik főhivatkozási alapja a dolgozatomnak, ugyanis olyan mértékű megújulásra kötelezték el magukat a zsinati atyák, s ezzel az Egyház, amelyre addig soha nem volt példa. 1962. október 11-én XXIII. János pápa volt az, aki megnyitotta a zsinatot, a célkitűzései között szerepelt az Egyház belső működésének a megújítása, az elfordult katolikusok reformokkal történő megszólítása és a világgal folytatott párbeszéd hatékonyabb kialakítása. A vizsgált témám szempontjából a *Gaudium et spes* című konstitúción belül a 73-76.-ig tartó pontokban foglaltakat vettem tüzetesebben szemügyre. Az Egyház, a politikai közösség és a közhatalom közötti viszony tekintetében, e hármas együttműködésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Ezt elősegítve rögzíti a szükséges intézkedések listáját: az egyének szabadságjogainak védelme és biztosítása, a közjó állapotának megteremtése, a választásokon való részvétel, mint a politikai közösség formálására irányuló esély, a mindenkire érvényes törvények által szabott cselekvési korlátok és az Egyház konkrét feladatai ezen folyamatok során.

Viszont a Zsinat, néhány pontot leszámítva, nem tudta beteljesíteni a hozzáfűzött reményeket. Természetesen ebben közrejátszott az is, hogy a világ tovább haladt a fejlődés útján, így a modern technika és a vívmányai kerültek középpontba, minden mást maguk mögé utasítva. Ebben a környezetben sokan a hit létjogosultságát is megkérdőjelezték, azonban a keresztény hit kétezer éven át segítette az emberek közösségét, ellenben ahogyan Joseph Ratzinger – későbbi XVI. Benedek pápa – is rámutat: az emberi dolgok múlandók (Ratzinger, 1990). A végső gondolatmenetemet az a felismerés indította útjára, mely szerint 2022-ben a béke kérdése érzékeny témának számít és ebben a viszonylatban számos demokratikus érték kerül nap, mint nap veszélybe. Az emberek valami állandóra és biztosra vágnak, ellentétben azzal, ami manapság folyik körülöttük. Mi adhatna nagyobb biztonságérzetet a békénél? II. János Pál pápa szavaival élve: „Ha a béke lehetséges, akkor kötelező is!” (II. János Pál, 2004) A hatalmi harcok, a megfélemlítő, esetleg tettelegességgig fajuló cselekedetek mind a különféle emberi magatartások következményei, amelyeket nagyban befolyásolnak a közhatalom fellépései és a polgáraival való kapcsolata. Erre hívta fel a figyelmet Robert McElroy püspök, a 2020-as amerikai elnöki választások előtti körlevelében, amelyben konstataulta az amerikai katolikusok helyzetét és megfogalmazta azt, hogy jelenleg „politikai otthontalanságban” szenvednek. Viszont, ha jobban belegondolunk és a dolgozatom egészét vesszük szemügyre, akkor mi is elkönnyelhetjük: ez a történelem különböző szakaszaiban is így volt és ma nem csak az amerikai katolikusokra igaz, hanem mindenkire, aki a lelkiismereti meggyőződése miatt nem érzi magát valahol otthon. Ezzel újra feltehető a ratzingeri kérdés: le kell-e mondanunk a hitünkről, azért, hogy elfogadásra találjunk egy demokráciában? A válaszom nem. Éppen ellenkezőleg: a hit lehet a menedék az otthontalanságban. Ezzel Böckenförde szavai valóban igazolásra lelnek, hiszen a szabadelvű, szekularizált államnak olyan előfeltételekre van szüksége a fennmaradásához, amelyeket önmaga képtelen garantálni.

7. Bibliográfia

Arisztotelész: *Politika*. Letöltve: <https://mek.oszk.hu/04900/04966/04966.htm>

Aquinói Szent Tamás 2011: *A Summa theologiae a jogról*. szerk.: Dr. Varga Csaba. Budapest, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Letölve: <https://mek.oszk.hu/14700/14746/14746.pdf>

Botos Katalin – Botos Máté 2015: *Az olasz politikai katolicizmus és XXIII. János pápa*. Valóság, 58.évf. 4.sz., 53-63.

Böckenförde, E.-W. 2020a: Az állam keletkezése, mint a szekularizáció folyamata. In. Uő.: Állami jog és erkölcsi rend. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 4.-24.

Böckenförde, E.-W. 2020b: Állami jog és erkölcsi rend. In. Uő.: Állami jog és erkölcsi rend. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 77.-94.

Darabos Ádám - Jancsó András 2021: *Forgotten Origins of Christian Democracy*. Letöltve: https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/forgotten-origins-ofchristiandemocracy/?fbclid=IwAR2_IoT4jerpw26DyHlbf97iudaHsRwSOYN4rr9cfWahT_SfpXwoU6ltF_g

Ferenc Pápa: *Fratelli Tutti*.
Letöltve: https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html

Gájer László 2013a: *Az emberi szabadság katolikus értelmezése XIII. Leó pápa Libertas (1888) enciklikája alapján*. Budapest, Teológia, 47. évf. 3.-4. sz. 123.-132.

Gájer László 2013b: *XIII. Leó pápa megnyilatkozásainak filozófiatörténeti előzményei (Különös tekintettel a vallásszabadságra)*. Doktori disszertáció. Letöltve: https://www.htk.ppke.hu/uploads/File/disszertaciok/Gajer_Laszlo_dissertation.pdf

Hudecz Gergely 2007: *Demokrácia és demokratizálódás*. Kül-Világ, IV. évf. 2.sz. Letöltve: <https://efolyoirat.oszk.hu/00000/00039/00012/pdf/hudecz.pdf>

Hünemann, Peter 2012a: ...”in mundo huius temporis”. A II. Vatikáni zsinat jelentősége korunk kultúrájának átalakulási folyamatában – a zsinati szövegek, mint alkotmányos szövegek (I. rész). Vigilia, 77. évf. 8. sz. 562.-569.

Hünemann, Peter 2012b: ...”in mundo huius temporis”. A II. Vatikáni zsinat jelentősége korunk kultúrájának átalakulási folyamatában – a zsinati dokumentumok, mint alkotmányos szövegek (II. rész) Vigilia 77. évf. 9.sz. 642.- 659.

Ingefeld, Martin 2009: *Das Wagnis der Freiheit: Das Böckenförde-Diktum und seine Implikationen für eine moderne Demokratie*. Letöltve: https://www.gsi.unimuenchen.de/forschung/forsch_zentr/voegelin/publikationen/studierendensymposium/ingenfeld_b_ckenf_rde.pdf

Jancsó András 2021: *Katolikusként a demokráciáért: Ernst-Wolfgang Böckenförde jelentősége a 21. századi keresztények számára*. Valóság, 2021(2), 32-39.

Jancso, Andras 2022: *'Theologians' on Modern Politics: Pope Pius XII*. Hungarian Conservative. Letöltve: <https://www.hungarianconservative.com/articles/philosophy/theologians-on-modern-politics-pope-pius-xii/>

Koch, Kurt 2011: *A II. Vatikáni Zsinat az innováció és a tradíció között*. Budapest, Praeconia, 6. évf. 1.sz. 26.-50.

McElroy, Robert 2020: *US Catholics, politically homeless, face hard choices*. In: National Catholic Reporter. Letöltve: <https://www.ncronline.org/news/opinion/bishop-mcelroy-us-catholics-politically-homeless-face-hard-choices>

Moisset, Jean-Pierre 2013: *A II Vatikáni Zsinat (1962–1965) újraértékelése ötven év után*. Pannonhalmi szemle, 21. évf. 3. sz. 30-39.

Murray, J., C. 1953: *Leo XIII : Two Concepts Of Government*. In Theological Studies. Letöltve: <https://library.georgetown.edu/woodstock/murray/1953d>

Nyirkos Tamás 2019: *Igazi demokrácia: egy fogalom hányattatásai*. Budapest, Kommentár, 3.sz. 60.-71.

Oftestad, T. Bernt 2019: *The Catholic Church and Liberal Democracy*. In: Abingdon, Oxon; New York: Routledge.

O'Neill, Terry 2022: *'Staggering' rise in anti-Catholic hate in Canada*. In: The Catholic Register. Letöltve: <https://www.catholicregister.org/item/34715-staggering-rise-in-anti-catholic-hate-in-canada>

Pálfy Eszter- Jancsó András 2020: *Böckenförde emlékezete*. Valóság, 63.évf. 2.sz. 33.-51.

Ratziner, Joseph 1990: *Le kell-e mondanunk a kereszténységről a modern világban?* Vigilia, 55. évf. 2. sz. 84.-91.

Rousseau Jean-Jacques 1997: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei*. ford. Kiss János. Budapest, PannonKlett.

Sáry Pál 2020: *Az ókeresztény államelmélet alapvonalai*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.

Szőcs Andor 2018: *A II. Vatikáni Zsinat jelentősége és hatásai*. Keresztény szó, 29. évf. 3.sz. Letöltve: https://epa.oszk.hu/00900/00939/00208/EPA00939_kereszteny_szo_2018_03_05.html

Szuromi Szabolcs Anzelm 2004: *Karl Rahner szerepe a II. Vatikáni Zsinat egyházról szóló dogmatikus konstitúciójának megszületésében*. Vigilia, 69. évf. 11.sz.

Tück, J.-H. 2012: *Amit a Zsinat akart. Vita az Egyház jövőjéről és az ötven éve megnyílt II. Vatikáni Zsinat jelentőségéről*. Praeconia, 7. évf. 2. sz. 40-44.

II. János Pál: *Sollicitudo Rei Socialis*. Letöltve: <http://tarsadalomformalas.kife.hu/ii-janos-pal-papa-sollicitudo-rei-socialis/>

II. János Pál: *Üzenet a béke 37. világnapjára.* Letöltve: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=33>

II. János Pál: *Centesimus annus.* Letölve: <http://tarsadalomformalas.kife.hu/ii-janos-pal-papa-centesimus-annus/>

II. Vatikáni Zsinat: *Gaudium et spes.* Letöltve: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=16#GS4>

VI. Pál: *Octogesima Adveniens.* Letöltve: <http://tarsadalomformalas.kife.hu/vi-pal-papa-octogesima-adveniens/>

XII. Piusz: *Radio Message to The People of The Entire World. 24 Dec 1944.* Letöltve: https://www.vatican.va/content/piusxii/en/speeches/1944/documents/hf_pxii_spe_19441224_natale.html

XIII. Leó: *Libertas praestantissimum.* Letöltve: <https://www.karizmatikus.hu/images/stories/docs/Libertas%20praestantissimum.pdf>

